

ТРАКИЙСКИ НАУЧЕН ИНСТИТУТ
ФИЛИАЛ ХАСКОВО

СБОРНИК
Т Р А К И Я
ТОМ VI

Хасково
2015 г.

ГОЛЕМИЯТ РОДОПСКИ БУДИТЕЛ И РЕВОЛЮЦИОНЕР –

СВЕЩЕНИК АНАСТАС ДИМИТРОВ/ПОП ПАЛА/

Златка Петрова- РИМ „Стою Шишков” – Смолян

Във фонда на отдел „История на България XV-XIX век” при РИМ „Стою Шишков” – Смолян, се съхраняват над 500 ценни експоната, свързани с църковно-просветните и нацио-налните борби на Среднородопския край. В годините той се попълва и обогатява с откупки и дарения. Особено ценно е постъпилото наскоро голямото дарение от сто оригинални документи, писма, снимки и вещи на двамата видни родопски възрожденци и патриоти – свещениците Анастас Димитров (Поп Пала) и сина му Хараламби Анастасов Поппалов. То е част от богатия семеен архив на фамилията и бе направено от сина и снахата на свещеник Хараламби Поппалов - Николай и Руса Поппалови. Даренията са идентифицирани и заведени във фонда на музея, а част от тях бяха експонирани в изложбата „Даренията в Смолянския музей”.

Особено ценни и с голяма историческа стойност са запа-зените оригинални писма от Одринската българска митрополия до свещеник Анастас Димитров, а също така снимките и саморъчно изписания личен бележник.¹ Те са достоверни исторически извори, съдържащи сведения за църковно-на-ционалните борби в двете южнородопски български села Еникьой (дн. Гърция, Ставруполи) и Габрово (дн. Гърция, Калитеа) и за един от първите духовни водачи – учителя, све-щеника и бунтовника Анастас Димитров. Свещеник Анастас Димитров е роден през 1834 година Райково в семейство на бедни родители. Първаначално учи в килийно училище. Той е един от малцината учители-свещеници, който заедно с Гавраил Попянков също от Райково учат в гръцко духовно училище а след това продължават образованието си и в класното училище в Пловдив. След завършване на образованието си се завръща в Райково и започва работа като учител. Тук той застава начело в започна-лите борби за българско училище наред със Стою Бобутанов, Митрю Мераков и Нико Т. Мавродиев. По тяхна инициатива се устройва съвместно училище с гъркоманите, което обаче не просъществува дълго в този си вид.³ Финансови затруднения са причината да започне друга по платена работа - по-средническа дейност в търговията с аби. Но силния борчески дух и желание за народополезна дейност го поставят в центъра на борбата за българска църква и училище. На 24 юни 1873 година е ръкоположен за свещеник в с. Габрово от Панарет Пловдивски. Тук свещенодейства до 1881 година, а след това до 1899 година в съседното с. Еникьой.⁴ В тези селища църковната борба се води с голяма острота. Те се намират в много по-неблагоприятно положение – близо са до митрополитския център Ксанти, натискът на гърците е много посилен и това създава условия за гъркоманство сред българите. В Еникьой има продължителни сблъсъци между привържениците на Патриаршията и на самостоятелната българска църква. Много активно в тях се включва именно райковския свещеник Анастас Димитров. Със своята решителност и смелост той вдъхва увереност у българите в тези селища, дава им сила да се противопоставят на гръцкото духовно робство. Срещу тази му дейност Ксантийската митрополия използва последователно различни средства докато го принуди да напусне района.

Писмата от Одринската митрополия до архиерейския наместник в с. Еникьой Анастас Димитров обхващат периода 1893-1897 година. В тях се съдържа информация не само за духовната но и за просветна дейност на този голям будител и радетел на българщината в този край със силни

гъркомански позиции. Най-ранното писмо е от 12 февруари 1893 година и в него архимандрит Софроний, управляващ Одринската епархия му съобщава за "изпращане на исканите двадесет вули, от чиято продажба да покрива разносните за канцеларията и за изготвяне на нов печат на наместничеството".⁵ В останалите писма от 1894-96 година се изискват финансови отчети и изпращане на паричните средства от продадените вули, кръщелни свидетелства и митрополитската владичина. Особено тревожно е писмо № 1588 от 12.02.1895 година, в което се иска „изпращане на владичината за 1894 година от с. Еникьой и с предложение до общините в селата Еникьой и Габрово да събират това митрополитско право за казаното време”.⁶ Въпреки това и в следващите месеци владичината явно не е събрана и с писмо № 1804 от 22.11.1895 година до архиерейския наместник свещеник Анастас Димитров архимандрит Софроний отново напомня "съобщете на благочестивите християни, ваши първенци, че имаме голяма нужда от средства за поддържане на Митрополията. Предайте на с. Габрово, подканете ги за внасянето на средства от владичината."⁷

Свещеник Димитров се ползвал с голям авторитет и сред местните турски управници. Те не вземали под внимание гръцките клеветничества срещу него и го наричали уважително „Дели Пала”.⁸ В резултат на активната му духовна дейност с будните еникьойци успяват да построят българско училище и да въведат редуване с гърците при черкуването в местната църква. Няма запазени данни за построяването на старата църква „Св.Архангел”. Новоизградената през 1853 г. е осветена през 1858 година от ксантийския владика Панарет и се е ползвала християни българи (екзархисти).

През целия период след 1878 година Ксантийската митрополия не престава да работи за връщане на своето влияние в училищата на Среднородопието. Тя постига отделни успехи в южнородопските български села. В с. Габрово след 1887 година в училището се преподава на български език от учители, сред които е и Димитър Вълчев Мавров от Райково. Той през 1892 година основава и читалище.⁹ Такава тенденция има и в развитието на училището в с. Еникьой, въпреки че там гъркоманството е с по-силни позиции. В тези тежки години на борба между фанариоти и българи родопският свещеник Димитров твърдо и непоколебимо защитава българщината в този край. Затова Одринската епархия разчита на неговата активна апостолска дейност и му възлага задачи свързани и с просветната дейност. В няколко от писмата на архимандрит Софроний от 1895 година до него се изпращат образци за училищната статистика, книги дарение за училищната библиотека в Еникьой от училищното отделение на Екзархията. А в писмо № 1414 от 19.09.1895 г. се изпращат четири екземпляра от новата „Екзархийска програма за първоначалните училища”, които свещеник Димитров трябва да даде по два екземпляра на училищата в селата Еникьой и Габрово, „като препоръчате строго да се придържат към нея” – завършва писмото архимандрит Софроний.¹⁰ Заради „честите отсъствия” на ксантийския училищен инспектор Одринската епархия възлага на свещеника училищната кореспонденция да се изпраща директно до Митрополията.¹¹

Тази дългогодишна открита и решителна борба в двете селища Габрово и Еникьой на свещеник Димитров в полза на българската църква и училище срещала все по-остра съпротива от Ксантийската митрополия. Показателно в това отношение е Окръжно № 3 от 11.01.1899 година на ксантийския архиерейски наместник в което го предупреждава, „че за да не стават недоразумения, които биха нарушили черковните правила” само с представено позволение за венчание от него „ще има право да извършва венчален обряд”.¹² Положението явно става

нетърпимо след засилени атаки от гръцкото духовенство и местните гъркомани. Затова свещеник Димитров в края на 1899 година пише молба до Одринската епархия „... С настоящото ми кратко писъмце да ме извадите от това наместничество Скечанско, защото имам и домашни грижи, за които ще напусна и селото Еникьой да си отида в Ахъчелеби. Сега Ви молим и целувам света десница”.¹³

Сред личните документи интерес представлява и са- моръчно изписания бележник на свещеник Димитров.¹⁴ С размери – 7,5 ширина и 12 см дължина, съдържащ 53 листа. Подвързията е изработена от картон в тъмно кафяво, без надписи с пришита допълнително кожена лента за затваряне. Листовете са бели на редове без фабрични надписи. Може да се предположи, че той е предназначен за стопанско-търговски сметки и действително в по-голямата си част съдържа именно сметки, водени от Поп Пала. С текст са 30 листа. Всички попълнени листове са изписани саморъчно от свещеника с неговия характерен не много едър и леко наклонен наляво почерк. Писал е в повечето случаи с черно и синьо мастило, по рядко с молив. Вписвал е бележките в непоследователен ред, като повечето от текстовете са фрагментарни. За по точен хронологичен обseg служат отбелязаните на места от него години. Най-ранната е 1880 година, а последната е 1890 година. Тези години съвпадат с периода, в който той е свещенодействал в с. Еникьой.

Съдържанието на бележника е богато и разнообразно. Най- обобщено в тях могат да се открият данни за: лични контакти с хора от различни социални групи; изострено социално чувство - оказване помощ според възможностите си- даване на парични заеми, хранителни продукти на родственици и съседи; лична отговорност – стриктно водене на личните и стопански сметки на цялото семейство. Липсват данни за църковната му дейност и само на листовете единадесет и дванадесет има собствено ръчно написани две кратки църковни молитви.

След завръщането от с. Еникьой той продължава духовната си дейност в родното Райково и в близките селища Дунево, Левочево и Фатово.¹⁵ Сред личните документи са запазени от 1901 година писма - покани от църковните настоятелства на Фатово и Устово за участие в тържествените богослужения на храмовите празници на църквите „Св. Параскева” и „Успение Богородично”.

Но и тук бунтарския му дух не се ограничава само със свещеническа дейност. Макар и на преклонна възраст той се включва активно в Македоно-одринската революционна организация заедно с цялото си семейство. Негов зет е Иван Сбирков, един от активните дейци на организацията. През пролетта на 1903 година западното крило на неговата къща е постоянна станция на Ахъчелебийската революционна чета.¹⁶ А той самия пренася с риск за живота си през границата оръжие и патрони за четите в революционните участъци в Левочево и Райково.

След близо половин вековна активна апостолска, духовно-просветна и революционна дейност свещеник Анастас Димитров (Поп Пала) умира на 9 октомври 1920 година. На източната стена и апсидата на църквата в Райково „Св. Неделя” има паметна плоча на свещеник Анастас Димитров (Дели Пала) – заслужен израз на признателност от наследниците и признателните родопчани.

БИБЛИОГРАФИЯ:

1. РИМ – Смолян, ф В, Инв.№ 352-377, 384, 398-99, 403, 426, 430-32, 435, 442, 444, 479.
2. Гиневски, Христо. Родопската интелигенция през Възраждането. Смолян. 2001, с. 83.
3. Гиневски, Христо. Родопското възраждане. Смолян. 1994, с. 82.
4. Шалапатов, Д. Българските християнски селища в Западна (Беломорска) Тракия. 2011, с.189; Казалиев, Георги и Щ. Казалиев. Райковски свещеници. Райково. 1996, с. 57.
5. РИМ – Смолян, ф В, Инв.№ 355.
6. РИМ – Смолян, ф В, Инв.№ 361.
7. РИМ – Смолян, ф В, Инв.№ 364.
8. Шалапатов, Д. Българските християнски селища в Западна (Беломорска) Тракия. 2011, с.197.
9. Гиневски, Христо. Миналото на Средните Родопи. ВСУ „Черноризец Храбър”. Варна.2008, с.176.
10. РИМ – Смолян, ф В, Инв.№ 362.
11. РИМ – Смолян, ф В, Инв.№ 365.
12. РИМ – Смолян, ф В, Инв.№ 369.
13. РИМ – Смолян, ф В, Инв.№ 479.
14. РИМ – Смолян, ф В, Инв.№ 376.
15. Попвасилев, Иван. Събрани съчинения. Смолян. 2000, с.243.
16. Свещеник Анастас Димитров - Поп Пала. – В: в.Красногор, год.Х. бр.2. 15.01. 1941, с. 2-3.